
**ФРАГМЕНТИ ОТ ЖИВОТА НА ЕВРЕИТЕ
ПО ВРЕМЕ НА КОМУНИСТИЧЕСКИЯ
РЕЖИМ В БЪЛГАРИЯ**

ЕСТЕР ГЕОРГИЕВА

Тези редове не са строго академично изложение, а едно откровение, в което освен историята в имена и факти съм се опитала да вплета и още нещо, защото това все пак беше времето на моя живот, а точно към личния си живот никой човек не е безразличен. Назовала съм го „фрагменти“, защото многоликата действителност не може да се обхване в един доклад за конференция – в него могат да се подредят и снадят само отделните парченца, а и тях трудно ги намираме, защото знаете, че комунистическата метла мете чисто.

В началото искам да припомня една Резолюция на Европейския парламент от 2 септември 2009 г. „Европа няма да успее да се обедини, ако не съумее да изгради общ поглед върху историята си и не признае нацизма, сталинизма, фашизма и комунистическите режими като общо наследство и не започне дебат за техните престъпления“. Радвам се, че най-накрая дойде и това време, за да се освети този период отвъд конюктурното политическо говорене, клишетата и оправданието.

И още нещо, искам да цитирам нещо много важно за всеки историк и за предмета на неговото изследване. Още в края на 2005 г. група френски интелектуалци издигнаха глас срещу т.нар. мемориални закони в прочутото си обръщение „Свобода за историята“. Нека припомним тук следните пасажии от него:

„Историята не е религия. Историкът не приема никакви догми, не се съобразява с ничия забрана, не познава табута. Той може да безпокои и да смущава.

Историята не е морал. Ролята на историка не е да превъзнася или да осъжда, той обяснява.

Историята не е роб на съвременността. Историкът не налага върху миналото съвременни идеологически схеми и не вписва в едновременни събития днешна чувствителност.

Историята не е памет. В научните си занимания историкът събира спомени на хора, сравнява ги помежду им, сблъсква ги с документите, с предметите, със следите и установява фактите. Историята държи сметка за паметта, но не се свежда до нея.

Историята не е юридически предмет. В една свободна държава нито Парламент, нито юридически власти могат да определят историческата истина. Политиката на държавата не е политика на историята“.

***

През 1944 г. в България комунистическата партия завзема властта и настъпва нов живот за българския народ и малцинствата в него. Започва ерата на тоталитаризма. Бърза и безмилостна, по съветски образец е разправата със свалените от власт. През първите няколко дни и седмици без съд и присъда са избити и репресирани уличените като привърженици на монархическата власт. Изчезват и хора, чиято единствена вина е, че имат лични неприятели сред победителите или разполагат с неудобна информация за тях. Според някои автори общият им брой е 20 000 души.¹

Има една стара истина: „Каквато държавата такива и евреите й“. Така че тази трагедия не отминава и еврейската общност у нас. Властта е напълно централизирана и контролира всички аспекти на стопанския, политическия, социален и интелектуален живот, като цели преди всичко налагането на ограничения върху вътрешната свобода на индивида. Сливат се трите власти (законодателна, изпълнителна и съдебна) в една система, пряко подчинена на водача. Тоталитарната система се изгражда от една партия, която отстранява, забранява или унищожава всички други партии и налага своята идеология на цялото общество.

---

¹ Иванов Димитър 2009г. , Възход и падение на социализма, изд. „Милениум“, София, стр. 65

Партията е построена йерархично в посока ръководителите (висша номенклатура, начело с водач генерален секретар) към обикновените членове, чието право да избират своите шефове е чисто формално.

Политическата полиция е под прекия контрол на водача и следи всички, включително и най-висшето ръководство на партията. Гражданите са значими не като самостоятелни личности, а като част от цялата система, която подготвя бъдещия ред на обществото. Партията прониква във всички държавни структури, подчинява ги и ги преобразува като резултатът е държава, изцяло ръководена и ограбвана от партията. Използва се терор – физически и морален. Лишават се гражданите от основни човешки права и свободи.

Комунистическата тоталитарна система представлява затворено, откъснато от целия свят общество.²

Отменен е Законът за Защита на нацията, но българското еврейство е без никаква стопанска почва под краката си. Комунистите евреи се отнасят враждебно към ционисти и ревизионисти. Магазините, аптеките, офисите, банките, нищо не се връща от иззетата собственост от новата власт.

Витали Хаимов излиза във в. „Ционистическа трибуна“ със статия под наслов „Ние търпим и чакаме“, в която споменава „Трябва ясно и категорично да се каже на всички българи, поддали се на зловредни внушения на миналия режим, че трябва да върнат домовете на прокудените по безмилостен начин евреи“, но правителството няма намерение да разреши въпроса. Ционистическата организация застава на становището, че емиграцията е най-доброто решение. Консисторията е вече в ръцете на комунистите и тя парира другомислещите си сънародници.³

На 28 юли 1945 г. с постановление на Министерския съвет се разрешава на българските евреи да емигрират. Макар и с пречки, алията започва. След голямата алия новата власт назначава за главен равин д-р Хананел. След 1960 г. евреите в България нямат вече равин. Много от алииралите евреи пристигат в Израел без никакви материални средства и са принудени още от първите дни с тежък физически труд да изкарват прехраната си. През 1965 г. евреите в България са 5 000, като 40% от общия брой на браковете са смесени.

След 9 септември 1944 г. България прекроява обществото си по модел на пирамидалообразната структура от социалната практика в СССР. Ликвидират се опозиционните партии. Извършва се национализация на промишлените и банкови предприятия, ликвидира се частната собственост в селата. Революцията е в пълен ход.

Разместването на политическите пластове на българското общество се проектира в еврейските среди с най-голяма точност и прецизност. Отначало съществува конфликт между ционисти и комунисти, по-късно позициите им се уеднаквяват, защото българското правителство насърчава ционистката идея за изселване в новата държава. Знае се, че антисъветизмът е характерен за световното ционистко движение, но Жак Натан препоръчва на ционистите да придобият съветска ориентация и да не нарушават законността на страната.

До 1952 г. се провеждат 5 конференции на еврейските общини, след които еврейският живот в България е коренно различен. Всичко се отчита от Жак Натан пред ЦК на БРП(к) като се препоръчва конференцията на ционистите да има затворен характер, защото „всички гости са агенти на англо-американския империализъм“. През 1947 г. се създава

² Гешева Анастасия, Гражданин, Република, Общество, изд. „Пулсио“, 2011г., стр. 10-11

³ Ардити Бенямин, Видни евреи в България 1973г., Тел Авив, том 1, стр. 151

Еврейски демократичен фронт. След неговото учредяване се предвижда да бъдат ликвидирани самостоятелните младежки и женски организации, Бенеберидската ложа, Европейския национален фонд и Европейската агенция, т.е всички, които получават средства и имат връзка със задгранични централи.

На 5 юни 1949 г. се провежда Четвъртата конференция на еврейските общини. За Израел вече са заминали 3 216 души, останалите оглеждат оределите си редици и се опитват да си отговорят на тежки въпроси. Каква ще бъде тяхната съдба? Какво ще стане с еврейските организации. Новата държава Израел, недвусмислено показва своята външнополитическа привързаност към САЩ. Десетки от изселените се евреи не са могли да се приспособят в новата родина, но България отказва да ги приеме обратно. На тази конференция се решава и Централната консистория да бъде единственият еврейски представителен орган.

Еврейските народни училища се закриват. Разглеждат се и проблемите за ликвидиране на еврейските имуществата в България. Синагогата се предоставя на РКС. След продажби, всички еврейски имоти в България се прехвърлят на името на Консисторията. Израел Майер провежда срещи с ЦК на БКП. Т. Живков изисква да се спрат стипендиите на еврейските студенти и да се саморазтурят еврейските общини. Джойнт се оттегля от България. Еврейският научен институт се прехвърля към БАН. Израел Майер припомня, че статутът на Консисторията трябва да бъде одобрен от ЦК на БКП.

На 20 април 1952 г. се открива Петата конференция на еврейските общини. В доклада, прочетен от председателя, откриваме клишетата от 50-те години за „огромното превъзходство на социалистическата система пред гнилия капитализъм”. В България вече са останали 7 677 евреи или за пет години се изселват 42 000, но се решават важни въпроси. Подчертава се, че евреите не са и не могат да бъдат българи, но и не принадлежат към формиращата се еврейска нация, те са български евреи и са национално малцинство в България.⁴

В тези води плуват добре онези, които имат подходящо ремсово минало и които са били в комунистическите структури още преди 9 септември 1944 г., но и на тях им се е налагало двойно да доказват своята лоялност към комунизма, защото да се гледа под съмнение на гражданите от еврейски произход не е български патент.

От годините на сталинизма в София се пренася подозрението, фикс идея на Йосиф Висарионович. Знае се за два случая, когато шефове на БКП са искали евреи да си „побългарят” имената. В началото на 50-те години генералният секретар на ЦК на БКП Вълко Червенков на пленум преименувал Рубен Леви на Рубен Аврамов. През 1973 г. Милко Балева дал идеята българските евреи интелектуалци да подпишат протестна декларация срещу правителството на Тел Авив. Нико Ахиел – тогавашен съветник на Т. Живков, казал, че такава декларация трябва да се подпише не само от евреите, но и от всички български граждани.

Ръководството на Консисторията в София и на организациите в провинцията са сменени, архивите са иззети, синагогите са затворени като много от тях са съборени (напр. тези в Горна Джумая, Дупница, Враца, Берковица). След 1944 г. към ЦК на БКП се създава Еврейска партийна комисия, където работят Адолф Фабрикант и Барух Шамалиев. Създава се и Еврейският отечествен фронт под председателството на Жак Натан.

Изпълнителният комитет на еврейската общност през 1956 г. е в състав: Исак Франсес, Настя Исакова, Израел Майер, Соломон Бали, Давид Асса, Витали Леви и Моис Берахов.

---

⁴ Василева Бойка, Евреите в България 1944-1952г., 1992г., София, стр. 50

Тях Т. Живков използва след Априлския пленум, за да си разчисти сметките със своите противници Вълко Червенков и Георги Чанков, обвинявайки ги в антисемитски изказвания след унгарските събития.

Интересни са биографиите на именитите еврейски другари, оставили диря в историята на България в периода 1944–1989 г. Както казах, те всички са преминали през РМС или партизанските отряди, доказали са своята вяроност към идеите на комунизма. После са привлечени, поканени и изискани или в апарата на БКП, или като стопански ръководители. Много от тях завършват Висша партийна школа или Московски и Ленинградски институти. Те са активни, съобразителни, енергични. Според Марко Исаков, значителна е тяхната роля в живота на народа, но самите те не бяха народ, те бяха комунистическа номенклатура. Дори с интелектуални и умствени качества, те са тръгнали нагоре по стълбата на комунистическата йерархия, за да преследват лични, егоистични интереси и амбиции. И понеже са именити, можем да ги споменем: Барух Гринберг, Давид Самоковлийски, Жак Аройо, Жак Лазаров, Исак Машиах, Йосиф Илел, Нисим Коен и др., и др.⁵

Завършват трудовия си път с достойна пенсия и множество медали – „Девети септември 1944 г.“, „Народен орден на труда“, „Герой на социалистическия труд“. След 1989 г. вече като пенсионери използват старите си връзки и изграждат свои частни фирми, като Овед Танджер, но и този път, верни на себе си, казват, че работят за полза роду.

Сега за тези, които бяха в основата на пирамидата – еврейския народ в България. По фабрики и канцеларии, лаборатории и кабинети – в мнозинството си българските евреи са градски жители. Останали без собственост, те заложиха на професията си и на образованието на децата. В малко домове, ладино се ползваше като домашен език. Бабите споменаваха мимоходом само някоя дума и млъкваха, защото някой може да чуе. Така в къщи се честваха и празниците. А в тези семейства (като моето), които имаха убит от комунистите близък, легна тежко мълчание. Менората и Ханукията отидоха на тавана, защото любопитни съседи идваха и оглеждаха.

Само едно име ни остана, а и с него понякога беше трудно.

Ще ви разкажа спомена на русенската еврейка Мадлен Дошкова, родена през 1954 г., който тя разказа през 2010 г. на Лимут Кешет в Несебър. „Аз бях на 15г. и не знаех, че съм еврейка. Един ден дойде раздавачът на пенсии, звънна на вратата и попита: „Тук ли живее Естер Исакова. – Не няма такава. Баба ми се казва Тинка.“ След това чух зад гърба си баба: „Аз съм, чедо, аз съм Естер.“⁶

Та така бяха много хора с имената. Да си евреин за другарите беше подозрително, по друг си, а може би имаш и роднини в чужбина. Това пък е особено подозрително. Спомням си, че по времето на комунизма, за да отидеш в Петрич си вадиш открит лист и попълваш декларация, където те питат имаш ли роднини в чужбина, а град Петрич е в България!

Как се специализира тези години в Западна Европа при вражеската диверсия и пропаганда? Кои отиваха и с какви протекции?

Но – има хора за всичко, както казва народът!

⁵ Дошкова Мадлен 2010г. , Спомени Лимут Кешет, Несебър

⁶ Д-р Захов Боян , Милко Балев искал да семня измената на евреите, в. „Уикенд“, бр 76., 2011г.